

DVEJOPA MACHINACIJOS SAMPRATA HEIDEGGERIO TECHNIKOS FILOSOFIJOJE

Tadas Čapanauskas

Vytauto Didžiojo universiteto
Filosofijos ir socialinės kritikos katedra
Gedimino g. 44, LT-44240 Kaunas
El. paštas: tadas.capanauskas@yahoo.com

***Santrauka.** Straipsnyje nagrinėjama dvejopa machinacijos (Machenschaft) samprata Martino Heideggerio technikos filosofijoje. Pirmoji susijusi su Vakarų metafizikos destrukcija (Destruktion) ir jos kulminacija reflektuojama moderniosios technikos plotmėje. Pirmiausiai machinaciją Heideggeris pristato kaip pačios Būties atsivėrimo būdą „pirmoje pradžioje“ (ersten Anfang). Machinacija lemia μετά judesio pamatą, nurodantį į nuolatinę transcendencijos aspiraciją bei „techninį“ esinių atvėrimo pobūdį, nors savo „pajėgumų“ prasme machinacija graikų metafizikoje dar glūdi implicitiškai. Eksplicitiškai machinacija pasirodo tik moderniojoje technikoje. Kiek kitokią machinacijos sampratą galime aptikti Heideggerio „Juodosiuose sąsiuvinuose“ (Schwarze Hefte), rašytuose 1931–1938 m. Juose pačią modernybės epochą filosofas pristato kaip machinaciją. Taigi straipsnyje siekiama išryškinti šių dviejų Heideggerio sampratų jungtį, kuri yra machinacijos galios (Macht) augimo tikrovės atžvilgiu nuoroda.*

Pagrindiniai žodžiai: Machenschaft, machinacija, technika, nuostatynas, Gestell, galia

Heideggerio technikos filosofijos tyrimai ypač aktualūs šiuolaikinėje technikos filosofijoje. Šiuos tyrimus būtų galima suskirstyti į tris kryptis. Pirmoji susijusi su metafizikos destrukcijos ir jos santykio su moderniąja technika problematika. Šią kryptį savo darbuose plėtoja tokie autoriai kaip Richardas Rojcewiczius, Miguelis de Beistegui, Thomas Sheehanas ir Bernardas Stiegleris. Tačiau Stiegleris, atlikdamas Heideggerio technikos filosofijos ir jos santykio su metafizikos destrukcija inversiją bei apeliuodamas į žmogaus evoliucijos paradigmą, laikosi kiek radikalesnės trajektorijos. Prancūzų filosofas teigia, jog žmogiškoji būtybė nuo evoliucijos pradžios yra sąlygota kaip onto-technologinis subjektas. Kitaip tariant, techniką Stiegleris pristato kaip eksteriori-

zuotą žmonijos atmintį, sudarančią sąlygas transcendentalinio subjekto anticipacijai. Antra trajektorija siejama su Šiaurės Amerikos technikos filosofijos mokykla ir tokių mąstytojų kaip Huberto Dreyfuso, Alberto Borgmanno, Andrew Feenbergo, Dono Ihdes, Iaino Thompsono ir kitų darbais. Bendrąją prasme Šiaurės Amerikos technikos filosofijos diskursas pristatomas kaip „empirinis posūkis“, kuriame susitelkiama į konkrečių artefaktų ir žmogaus gyvenamojo pasaulio simbiozės studijas. Šios studijos plėtojamos atsižvelgiant tiek į Heideggerio technikos filosofijos svarbiausius aspektus, tiek į savitą fenomenologijos projektą. Trečiąją (naujausią) strategiją galima sieti su Heideggerio *Juodųjų sąsiuvinų* tyrimais. Juose galime reflektuoti dar radikalesnę

(nei iki šių sąsiuvinų publikavimo) Heideggerio kritiką modernybės epochos atžvilgiu. Tačiau žvelgiant į machinacijos sampratos tyrimų lauką šiuolaikinėje technikos filosofijoje aiškėja, jog ši samprata reikalauja nuodugnesnės analizės. Kitaip tariant, machinacijos samprata Heideggerio filosofijoje yra ambivalentiška. Šią sampratą Heideggeris pristato tiek negatyvia prasme, kai apibūdina Vakarų metafizikos destrukciją ar modernybės kritiką, tiek ją plėtoja pozityvia kryptimi, nurodydamas į „Būties prisiminimo“ galimybę. Straipsnio tikslas – atskleisti machinacijos sampratos ambivalentiškumą ir parodyti jos sąryšį su galios (*Macht*) augimo tikrovės atžvilgiu problema.

Reikėtų pažymėti, jog machinacijos sąvoka Heideggerio filosofijoje pirmą kartą¹ pasirodo ketvirtojo dešimtmečio antros pusės tekstų rinkinyje *Įnašai į filosofiją: Įvykis* (*Beiträge zur Philosophie: Vom Ereignis*, 1936/38). Machinacijos sąvoką Heideggeris pasitelkia nusakyti „pirmojoje pradžioje“ pasirodančiam žmogaus santykiui su tikrove. Šis santykis įvardijamas kaip metafizika. Taigi machinacija lemia paties *μετά* judesio pamatą, kuris nurodo į nuolatinę transcendencijos aspiraciją bei „techninių“ esinių atvėrimo pobūdį, nors savo „pajėgumų“ prasme machinacija graikų metafizikoje dar glūdi implicitiškai. Machinacija čia pasirodo kaip žmogaus metafizinių galių „gaminti“, „išslaptinti“ ar kurti tikrovę (plačiąją prasme), atsiveriančių *τέχνη* plotmėje, stiprėjimas *φύσις* kūrybinių galių „silpnėjimo“ (*Entmachtung*) atžvilgiu. Machinacijos sąvokos plotmėje Heideggeris pradeda

kalbėti ir apie faktiškai išreikštą ontologinį skirtumą (*ontologische Differenz*), todėl ši sąvoka konstituoja kaip svarbiausias elementas kritiškai permažstant techniškai orientuotą Vakarų metafizikos istoriją bei ieškant būdų, kaip sugrįžti prie netechninės Būties (*Seyn*) artikuliacijos. Nors machinacijos raiškos horizontas persmelkia ištisą Vakarų metafizikos tradiciją, bet galiausiai machinacijos kulminaciją Heideggeris fiksuoja moderniosios technikos ir jos esmės *nuostatyno*² (*Gestell*) apmąstymo plotmėje (1949–1954). Tačiau nagrinėdamas modernųjų artefaktų problematiką Heideggeris toliau nekalba apie žmogaus kūrybinių galių išsiskleidimą. Priešingai, moderniosios technikos ontologinių pajėgumų analizėje jis išvelgia radikalų galios epicentro pokytį. Šio aspekto eksplikacija ypač akivaizdi vėlyvajame Heideggerio tekste *Technikos klausimas* (*Die Frage nach der Technik*, 1953/54), kuriame filosofas užfiksuoja nuo graikų metafizikos implicitiškai slypėjusių machinacijos galių išsiskleidimą. Žmogaus kūrybiniai pajėgumai kurti tikrovę čia pasirodo per technikoje atsiveriančią grobuonišką eksploatacinę jėgą (*Kraft*) išslaptinimo (*Entbergen*) prizmę. Šalia

² Pavyzdžiui, prof. Arvydas Šliogeris šią idiomą verčia kaip „po-stata“. Pats Heideggeris vartoja dvejo-pas *Ge-stell* arba *Gestell* variacijas. Tačiau, kaip teigia Sheehanas, kartais Heideggeris vartoja *Gestell*, kartais *Ge-Stell* (Sheehan 2015: 257). Toliau nesileisime į detalius *Ge-stell* ir *Gestell* skirtumų aptarimus, tačiau, kalbant glaustai, *Gestell* ima ir *Ge-stell* surenkamuosius ontologinius pajėgumus. Toliau darbe Heideggerio *Gestell* idiomą verčiu kaip *nuostatynas* (angl. *establishment*), atsižvelgdamas į Vinco Vyčino vertimą, pateiktą 1977 metų „Aidų“ žurnale. Reikėtų sutikti, jog, viena vertus, šis Vyčino vertimas negali atspindėti visų *Gestell* plotmėje Heideggerio implikuojamų prasminių horizontų. Kita vertus, mano manymu, šis Vyčino pasiūlytas lietuviškas vertimas tiksliausiai nusako moderniosios technikos ontologinius išslaptinimo (*Entbergen*) pajėgumus ar net baigtinį *telos* – tai *nustatymas* esinius traktuoti kaip „išteklius“ (*Bestand*).

¹ Vis dėlto po pirmųjų *Juodųjų sąsiuvinų* publikavimo galima teigti, kad šios sąvokos vartojimas pirmiausia fiksuojamas būtent 1932 metais rašytuose sąsiuvinuose (Nr. II).

kiek kitokią machinacijos sampratą galime išvelgti Heideggerio *Juoduosiuose sąsiuvinuose* (II ir VI), rašytuose tarp 1931 ir 1938 metų. Juose Heideggeris sutelkia dėmesį į modernybės fenomeno kritiką. Būtų galima teigti, jog machinacijos samprata čia pasirodo kaip modernybės epochos sinonimas, pabrėžiantis Vakarų civilizacijos negatyvųjų technomokslinį pradą. Galiausiai straipsnyje išaiškėja machinacijos sampratos ambivalentiškumo problema, nurodanti į Vakarų metafizikos istorijoje augančią machinacijos galią, pirmapradės φύσις kūrybinės *gimties* atžvilgiu.

Machinacijos ir Vakarų metafizikos destruktijos santykio probleminis kontekstas

Heideggeris pasirodo kaip vienas svarbiausių XX a. mąstytojų, inicijavusių įvairiakryptes postmodernios filosofijos tyrimo strategijas. Nors jis tiesiogiai nekūrė technikos filosofijos, tačiau filosofo užduota mintijimo trajektorija yra viena svarbiausių tyrimo sričių šiuolaikinėje technikos filosofijoje. Vis dėlto reikėtų paakyti, jog visų pirma Heideggerio technikos filosofija yra novatoriška bei unikali ir tarp jo amžininkų – klasikinės technikos filosofijos atstovų. Priešingai nei daugelis XX a. pradžios ir vidurio mąstytojų, tokių kaip Oswaldas Spengleris, Ernstas Jüngeris, José Ortega y Gasetas, Walteris Benjaminas, Lewisas Mumfordas ir daugelis kitų, nagrinėjusių su instrumentine bei antropologine dimensijomis susijusius modernųjų artefaktų probleminius aspektus, Heideggeris modernybės technikoje išvelgė visos Vakarų metafizikos arba pačios „būties istorijos“ (*Seingeschichte*) kulminaciją. Pavyzdžiui, darbe *Apie humanizmą* (*Brief über den Humanismus*, 1947) filosofas

aiškiai nurodo: „Savo prigimtimi technika yra į užmarštį nugrimzdusios būties tiesos būtiškai istoriškas likimas“ (Heideggeris 1989: 243). Tačiau kiek ankstesniame tekste *Metafizikos įveika* (*Überwindung der Metaphysik*, 1936/46) Heideggeris ne tik pažymi moderniosios technikos ir metafizikos sąryšį, bet ir jį aptaria machinacijos sąvokos plotmėje: „Machinacija [*Machenschaft* – T. Č.]³, sukurianti tokią prievartą ir palaikanti jos viešpatavimą, atsiranda iš technikos esmės; o žodis „technika“ čia sutapatinamas su užbaigiančios save metafizikos sąvoka“ (Heideggeris 1992: 289). Todėl šioje vietoje norėčiau išskleisti sąvokos *Machenschaft* sandaroje reflektuojamo žodžio „machen“ aspektą, kuris yra svarbus straipsnyje nagrinėjamai temai.

Štai kaip tekstų rinkinyje *Inašai į filosofiją*: [vykis Heideggeris apibrėžia metafizikos ir machinacijos sąsajas: „machinacija [*Machenschaft*] iškart nurodo į „darymą“/ „išslaptinimą“ [*Machen*] (ποίησις, τέχνη), ką mes suprantame kaip žmogaus aktyvumą [*menschliches Verhalten kennen*]. Šis aktyvumas įmanomas tik todėl, jog jis vyksta

³„Metafizikos įveikos“ vertime prof. A. Šliogeris žodį *Machenschaft* verčia kaip „manipuliacija“. Bet šią sampratą, mūsų nuomone, pakeitėme tikslesniu atitikmeniu – „machinacija“. Pirmiausia jį pasirinkome todėl, kad jis nurodo tiek į „pozityvųjį“, tiek į „negatyvųjį“ pradus kalbant apie esinių „gaminimą“. Kitaip tariant, *Machenschaft* aptinkamas žodis „machen“ Heideggeriui svarbus dvejopa prasme. Pirmiausia kalbant apie techninį tikrovės atvėrimą. Tokio pobūdžio kulminaciją, arba paskutinę machinacijos stadiją, filosofas fiksuoja vėlyvuuoju, brandžiuoju, laikotarpiu (1949–1954) apmąstydamas *nuostatymą*. Antra, machinacija nurodo į „pozityvųjį pradą“ – „Būties prisiminimo“ bei „kito mąstymo“ galimybę. Šioje plotmėje machinacija Heideggeriui praverčia oponuojant Vakarų civilizacijos techniniam likimui kalbant apie „naują pradžią“ (*neuen Anfang*). Be to, anglakalbiame diskurse išvirtinęs *machination* vertimas. Svarbu ir tai, kad Tomas Nemunas Mickevičius savo straipsnyje *Machenschaft* taip pat verčia kaip *machinacija* (Mickevičius 2016: 57).

esinių interpretavimo pagrindu [*auf Grund einer Auslegung des Seienden*], kuriame išryškėja jų „gaminimas“, išslaptinimas“ [*die Machbarkeit des Seienden*] ir kuriame esinių „esamybės kumas“ bei prezencija [*Anwesenheit*] įgauna specifinį esinių išslaptinimo pobūdį. Faktas, kad kažkas gamina kažką [etwas von selbst macht] ir todėl gali būti „pagaminama“, išslaptinama“ atitinkamu veiksmu, yra φύσις interpretacija, nurodanti į τέχνη kaip tam tikrą požiūrį į daiktus, todėl dėmesys dabar yra perkeliamas į savęs-gaminimą (*Sich-machende*) (sąryšį tarp εἶδος ir τέχνη), kas trumpai kalbant reiškia machinacijos pradžia“ (Heidegger 1989: 126). Glaustai kalbant, šioje Heideggerio išvalgoje aiškėja straipsnyje gvildenamos problemos branduolys. Pirmą, machinacija, kaip pačios Būties išraiška „pirmojoje pradžioje“, nulemia specifinį pažinimo pobūdį, orientuotą į „techninį“ esinių atvėrimą Vakarų kultūroje. Šis specifinis pažinimo pobūdis yra *metafizika*. Antra, machinacija įgalina išsiskleisti subjekto kūrybinėms galioms φύσις atžvilgiu. Tačiau machinacija, įgalinanti žmogaus kūrybines galias kaip τέχνη, pirmiausia graikų pasaulėjautoje nurodo ne tiek į fizinę tikrovės „gaminimo“ perspektyvą, kiek į patį μετά judesį kaip „gaminimą“ arba esinių „išslaptinimą“.

Žodis τέχνη graikų pasaulėjautoje nereiškė vien „gaminimo“ proceso tarpininkaujant įrankiams, bet pirmiausia reprezentavo žmogaus dvasios intenciją pažinti (arba kurti plačiąją prasme) jį supančią tikrovę apskritai. Pavyzdžiui, Aloisas Huningas pateikia tokią išvalgą: „Žodis „τέχνη“ klasikiniame graikų kalboje nėra susietas su kokia nors ypatinga veikla, o iš principo gali žymėti visus žmogaus veiklos būdus, kaip ir vokiški šio žodžio vertimai, reiškiantys „amatą“, „meną“ ir „galėjimą“, net „gudry-

bę“ (Huning 1998: 41). Pats Heideggeris paskaitų cikle, skaitytame Freiburgo universitete 1937–1938 metais ir vėliau išleistame rinkinyje pavadinimu *Pamatiniai filosofijos klausimai (Grundfragen der Philosophie)*, aiškiai nusako svarbiausią τέχνη aspektą graikų pasaulėjautoje: „Tέχνη nereiškia mechaninių esinių nustatymo „technikos pagalba“, šis žodis taip pat nereiškia meno įgūdžio ar kvalifikacijos, ryškėjančios tikslingoje procedūroje. Tέχνη reiškia žinojimą: specifinį esinių išslaptinimo būdą (su jais susidūrus). Tai yra opozicija φύσις“ (Heidegger 1984: 179).

Senovės graikai dar nemastė dualistinėmis metafizikos sąvokomis, todėl jų τέχνη pobūdžio kūrybinis sąlytis su φύσις skleidėsi pagarbia ποιήσις išslaptinimo forma. Bet „savęs-gaminimas“ [*Sich-machende*], kaip machinacijos sąlygojamas μετά judesys, jau nurodo į φύσις pirmą pradžią *gimties* galių silpnėjimą (*Entmachtung*). Šis judesys implikuoja prielaidas tolesniam esinių teorizavimo vyksmui, parengiant pamatą reprezentacinio-objektyvuojančio arba „apskaičiuojamo mąstymo“ (*rechnende Denken*) įsigalėjimui. Kalbėdamas apie graikų patirties horizontą Heideggeris rašo: „<...> nuo pirmosios pradžios prasideda φύσις galios silpnėjimas [*Entmachtung*], tačiau machinacija [*Machenschaft*] čia dar negali atsiskleisti visiškai. Ji lieka pasislėpusi pastovios esamybės [*beständigen Anwesenheit* – T. Č.] moduse <...>“ (Heidegger 1989: 126). Tolesnę esinių teorizavimo stadiją ir machinacijos galių augimą Heideggeris visų pirma užfiksuoja krikščioniškajame pasaulėvaizdyje. Jame išryškėja graikiško žodžio φύσις pokytis lotyniškame *natura* vertime. Nors šis lotyniškas žodis irgi nurodo į „gimimo“ ar „gimstamumo“ vyksmą, bet jame Hei-

deggeris išvelgia graikų pasaulėjautai būdingos φύσις sampratos destruktiją. Maža to, krikščioniškame pasaulėvaizdyje φύσις kūrybinės gimities galios sutelkiamos konkretaus aukščiausiojo kūrėjo vaizdinyje, kuris tampa tikrovę kuriančiąja pirmąja priežastimi bei pasekme.

Krikščionybės pasaulėvaizdis ypač parankus moderniajai ontologijai, kurioje aukščiausiojo kūrėjo galios lokalizuojamos aiškiai temizuotame subjekte, šalia esinių teorizavimą įtvirtinant gamtos moksluose (*Naturwissenschaften*). Modernistinė-dualistinė ontologija ir mechanistinė pasaulio samprata ypač suklesti veikiama René Descartes'o filosofijos, kurioje legitimuojama epistemologinio ego, kaip pirminio pažįstančiojo subjekto tikrovės atžvilgiu, pirmenybė. Kitaip tariant, žmogiškoji būtybė čia tampa tikrovę tyrinėjančiu mokslininku. Ji tikrovę arba tįsumo kiekybinius modusus (*res extensa*) tyrinėja atsižvelgdama į eksperimentinį ir matematinį principą. Tačiau kartezinė ontologija konstituojasi kaip lemiantis veiksnys ne tik Vakarų metafizikos poslinkyje, bet ir machinacijos proveržyje: „Descartes'o atliktas veiksmas [turima mintyje kartezinė epistemologija – T. Č.] yra pirmoji priežastis, lemianti tai, jog machinacija čia pasirodo kaip tiesos [*Machenschaft als gewandelte Wahrheit*], pažinimo kaip tikrumo pagal aiškiai nustatytas taisykles atitikmuo“, – pažymi Heideggeris (1989: 126). Kitaip tariant, tiesa pradedama suprasti per subjekto ir predikato sąryšį arba per mąstymo ir daiktų atitiktį. Taigi tiesa daugiau nėra siejama su vitaliniu φύσις horizontu, būdingu graikų pasauliui. Ji taip pat nėra dieviškosios apraiškos laukas, būdingas viduramžių pasaulėžiūrai. Tiesa modernybės epochoje pasirodo kaip matematiškai ir (ar) eksperimentiškai ve-

rifikuojamas procesas, priklausomas nuo mokslininko techniko epistemologinių gebėjimų pažinti tiesą.

Gamyba, tyrinėjimas, jėga, eksperimentas, progresas, greitis – šie žodžiai konstituojasi kaip modernybės epochos sinonimai, nes esinių pažinimas čia vyksta aiškiai legitimuotų dėsnių visumoje. Technomoksliniam modernybės proveržiui nusakyti Heideggeris pasitelkia tokius žodžius kaip „apskaičiuojamumas“ (*Berechnung*), „greitis“ (*Schnelligkeit*), „masiškumas“ (*Massenhaften*), kuriais filosofas įvardija machinacijos galios stiprėjimą modernybėje. Kalbant dar radikaliau, tikrovės verifikavimo procesas modernybės subjektui sutampa su eksperimentinės gamtotyros tyrinėjimo metodologija, kurioje gamta arba pati tikrovė pasirodo kaip apskaičiuojamų dėsnių, priežastinių ryšių arba mechanistinių parametrų saistoma sistema. Šioje vietoje galima fiksuoti esminį machinacijos proveržį, nes tikrovės aprašymas matematine kalba pagrindžia ne tik perėjimą antropocentrizmo ir radikalaus subjektyvizmo link, bet ir leidžia susiformuoti moderniesiems artefaktams, orientuotiems į gamtamokslį. Tačiau kalbant apie machinacijos galių visvertį išsiskleidimą, Heideggeriui taip pat svarbi Nietzsche'ės „valios galiai“ (*Wille zur Macht*) koncepcija. Pasitelkdamas šią koncepciją Heideggeris reflektuoja galutinę modernaus subjekto galios tikrovės aspektu projekciją, jos pagrindu parengiamas pamatas moderniosios technikos išgalėjimui. Nietzsche'ės koncepcija užbaigia iš „būties užmaršties“ kylantį techninį-metafizinį esinių objektyvacijos procesą. „Valia galiai“ čia pasireiškia kaip galutinė „suobjektinto“ esinio išraiška, kuri suponuoja jusliškumo dominavimo iškilimą. Štai kaip technikos, metafizikos ir galios sąlytį analizuodamas

metafizikos pabaigos sampratą Heideggerio filosofijoje nusako Gianni Vattimo. Filosofas rašo:

„<...> pabaiga, realizuojama technikoje, ikūnija iki tol buvusius paslėptus ryšius tarp metafizikos, dominavimo ir valios. Jie tampa akivaizdūs būtent moderniosios technikos kontekste“ (Vattimo 1993: 86).

Taigi technika konstituojasi kaip svarbiausias galios elementas, galintis patarnauti moderniam subjektui „užvaldant“ jam nepavaldžios tikrovės likučius. Heideggerio filosofijos tyrinėtoja Vallega-Neu taip pat aiškiai pažymi, jog technikos dominavimo horizonte „machinacija ir „išgyvenimas“ [Erlebnis] įgauna galutinę stadiją, nes šiems procesams toliau plėstis nelieka jokių ribų“. „Gigantiškume“ [Riesenhafte] esiniai gali pasirodyti tik kaip neribotai „apskaičiuojami“ ir „gaminami“ (Vallega-Neu 2003: 61). Bet Heideggeris žengia dar toliau ir vėlyvojoje technikos filosofijoje pradeda kalbėti apie machinacijos sąlygojamą *nuostatyno* (Gestell) konceptą. Šiame koncepte įprasminamas machinacijos, kaip Būties apraiškos „pirmojoje pradžioje“, galutinis dominavimas atveriant „suišteklintos“ tikrovės perspektyvą. Tačiau, kalbėdamas apie moderniosios technikos išslaptinimo (Entbergen) pajėgumus, Heideggeris čia fiksuoja radikalų pokytį, įvykusį Vakarų metafizikos istorijoje. Kitaip tariant, filosofas atkreipia dėmesį, jog modernioji technika „perima“ žmogaus kūrybinės galias kurti pačią tikrovę.

Vėlyvajame filosofijos etape, kalbėdamas apie moderniosios technikos pajėgumus, Heideggeris pradeda išskirti žodį *jėga* (Kraft). Pavyzdžiui, vokiškuose žodžiuose hidroelektrinė (Wasserkraftwerk), jėgainė (Kraftwerk), variklis (Kraftmaschinen) ar

industrinė technika (Kraftmaschinentech-nik), galime aiškiai užfiksuoti Heideggeriui svarbų *jėgos* aspektą. Tad ką tik minėti žodžiai *Technikos klausime* Heideggeriui praverčia aptariant moderniosios technikos ontologinius pajėgumus. Filosofui svarbu parodyti, jog iš machinacijos kylančioje modernioje technikoje, žmogaus kūrybinės galios „kurti“ tikrovę gali pasirodyti tik per technikos ontologinius pajėgumus. Kitaip tariant, tikrovės išslaptinimo vyksmas modernybėje nėra pagarbus *τέχνη* pobūdžio sąlytis su φύσις, bet grobuoniškas eksploatacinis ir *jėga* (Kraft) paremtas „nustatymo“ (Bestellen) procesas. Modernioji technika perima žmogaus kūrybinės galias, todėl galiausiai žmogus atsiskleidžia kaip mechaninius „protezus“ aptarnaujantis technikas.

Tačiau galiausiai moderniojoje technikoje Heideggeris išvelgė jos ambivalentišką arba „gelbstinčiąją prasmę“. Heideggerio teigimu, technikos grėsmės akivaizdoje žmogus buvo provokuojamas nelikti abejingas techniškai „suišteklintame“ pasaulyje. Žmogus privalėjo įveikti iš machinacijos kylantį „apskaičiuojantį“ santykį su technika. Profesorė Rita Šerpytytė taikliai rašo: „Taigi, kad nepasiduotų Būties užmarščiai, žmogiškoji egzistencija technikoje turi atpažinti pačios Būties likimą arba, kitaip tariant, kitą technikos „veidą“. Anot Heideggerio, technikos esmė, *Gestell*, kaip pavojus Būtyje, yra pati Būtis“ (Šerpytytė 2007: 399). Šioje vietoje taip pat norėčiau pritarti dviem Heideggerio filosofijos tyrinėtojo Georgo Steinerio išvalgoms, kurios pabrėžia Švarcvaldo girios mąstytojo technikos filosofijos projekto problematiką. Pirmą, modernybės technikos iškilimas atspindi natūralią po platoninės metafizikos kulminaciją Vakarų

kultūroje, tad Heideggerio intencija „įveikti metafiziką“ (tarp jų ir techniką) suponuoja raginimą „išgelbėti žemę“ (Steiner 1995: 166). Antra, Vakarų kultūros žmogaus tragizmas pradeda ryškėti tada, kai žmogus nutraukia tikruosius graikų pasaulėjautoje vyravusius ryšius su τέχνη ir ποίησις (*ibid.*: 166), todėl Heideggerio Vakarų metafizikos destrukcijos tikslas – išsivaduoti iš machinacijai pavaldaus techninio mąstymo ir grįžti prie „naujosios pradžios“.

Machinacijos sampratos ambivalentiškumo problema *Juodosiuose sąsiuvinuose*

Heideggerio apmąstymai apie moderniąją techniką formavosi baigiantis Pirmajam pasauliniam karui ir galutinai išryškėjo po Antrojo pasaulinio karo, todėl technikos analizė filosofo tekstuose pirmiausia pasirodo kaip „faustiškosios“ ar techniškai orientuotos Vakarų civilizacijos kritika. Heideggeris pabandė suprasti šios civilizacijos likimą, nes negatyvioji jos pusė atsiskleidė pasaulinių karų, Trečiojo Reicho iškilimo, dujų kamerų nacių koncentracijos stovyklose ar atominio ginklo panaudojimo įvykių fone. Šie apokaliptiniai įvykiai atskleidė nihilistinio-techninio mąstymo, kylančio iš „būties užmaršties“, griunamąjį potencialą, prasmę įgyjantį moderniojoje technikoje. Taigi techniškai orientuotos „pasaulinės civilizacijos“ (*technischen Weltzivilisation*) įsiviešpatavimo priešaušryje Heideggeris pabandė suprasti tolesnį vokiečių kultūros dvasios (*Geist*), šios tautos lemties (*Geschick*) ir jos tėvynės (*Heimat*) likimą.

Pastarasis aspektas ypač pastebimas pirmuosiuose Heideggerio *Juodosiuose sąsiuvinuose* (II–VI), rašytuose po vadina-

mojo „posūkiu“ (*Kehre*). Pavyzdžiui, kalbėdamas apie vokiečių tautos išskirtinumą iš kitų tautų, sąsiuvinuose filosofas nurodo: „Tiktai tasai, kas yra Vokietis, gali nauju būdu poetizuoti Būtį ir apie ją kalbėti – jis vienintelis gali atkurti θεωρία [„teorijos“, „regėjimo“] esmę ir galiausiai sukurti logiką“ (Heidegger 2014: 27). Šių mistifikuotų bei nacionalistinių pasažų, aukštinančių atsinaujinančio *völkisch Dasein*, kaip galinčio sustabdyti techninės civilizacijos proveržį, iškilimą, „dievų nutolimo amžių“ (*scheidenden Götter leben*) ar žmogaus „benamystę“ (*Heimatlos*) pasaulyje, galima rasti ne viename sąsiuvinyje. Aptardamas vokiečių tautos likimą filosofas kritikuoja modernaus pasaulio provaizdį, todėl šiuose sąsiuvinuose išryškėja šiuolaikinėje akademineje filosofijoje detalai neeksplikuota Heideggerio pozicija modernybės epochos, kapitalizmo, nacionalsocializmo bei pačios technikos aspektu. Taip pat šiuose sąsiuvinuose aiškiai pastebimas Heideggerio nusivylimas nevykusi bandymu kelti būties klausimą (*Seinsfrage*). Kitaip tariant, pirmuosiuose sąsiuvinuose galima aiškiai užfiksuoti vadinamąjį „posūkį“ Heideggerio mąstyme, arba perėjimą nuo „būties prasmės“ prie „būties tiesos“ tyrimo: „Šiandien (1932 metų kovo mėnesį) aš suvokiau, jog mano ankstesni darbai (*Būties ir laikas, Kas yra metafizika?; Kanto-knyga; Apie pagrindo esmę I ir II*) tapo man svetimi“ (*ibid.*: 19).

Nors šių sąsiuvinų fragmentiškuose pasažuose Heideggeris reflektuoja skirtingas temas, bet, kaip buvo minėta, straipsnyje yra svarbiausia machinacijos sampratos naujoji perspektyva. Priešingai nei machinacijos sampratos problematika, ryškėjanti sąlytyje su Vakarų metafizikos destrukcija, šiuose sąsiuvinuose machinaciją Heideg-

geris apmąsto kaip skirtingų modernybės horizontų objektyvacijos procesą. Galima sakyti, jog, reflektuodamas skirtingas temas, Heideggeris į jas žvelgia per machinacijos prizmę. Ką tai reiškia pačiam Heideggeriui? Visų pirma, modernybėje atsiverianti tikrovės perspektyva pasirodo kaip „suklastota“ (*wird gemacht*). Antra, machinacijos sąlygotas modernybės pasaulėvaizdis Heideggeriui siejosi su pačios didžiosios Žemės destrukcija (*Zerstörung der Erde*), todėl filosofas dažnai sąsiuvinuose užsimena apie Vakarų civilizacijos pasirinktą klaidingą kelią. Kaip taikliai pasakė Gregory Friedas, „[m]odernybė, išskeldama žmogų į esinijos epicentrą, pasirodo aukščiausiu metafizikos pasireiškimo pavidalu, tai yra tai, ką Heideggeris *Juodosiuose* sąsiuvinuose vadina machinacija“ (Fried 2016: 49). Kitaip tariant, machinacijos sampratą sąsiuvinuose Heideggeris vartoja dvejopa prasme. Pirma, filosofas ja nusako modernybės galios fenomeną. Antra, machinacijos sąvoka Heideggeriui paranki kritikuojant Vakarų metafizikoje įtvirtintą žmogaus konceptą, be kurio *prezencijos* (*Anwesenheit*) nebuvo įmanoma jokia tolesnė machinacijos sklaida. Todėl, kritikuodamas modernybės subjekto ir pačios modernybės, kaip machinacijos galios, sklaidą, Heideggeris pradeda kalbėti apie machinacijai nepaklūstančią metafiziką „naująjį mąstymą“ (*neuen Denken*), „naująją pradžią“ (*neuen Anfang*) arba „naująjį laiką“ (*neue Zeit*). Heideggerio teigimu, tokio pobūdžio mąstymas ir išsivadavimas iš machinacijai paklūstančio galios lauko turėjo atskleisti galimybę mąstyti neatsižvelgiant į senuosius mokslinius konceptus, tarp jų ir žmogaus sampratą. Kitaip tariant, machinacijai nepaklūstanti metafizika turėjo išugdyti „naująjį“ *Da-*

sein, kuris galėjo įveikti sąlygotą Vakarų žmogaus likimą.

Šiuose Heideggerio pasažuose galime išvelgti tik modernybės galios fenomeno ar Vakarų filosofijoje įtvirtinto subjekto kritiką. Kita vertus, šiuose pasažuose galime reflektuoti ir vokiečių tautos atgimimo idėją, ypač aktualią to meto Vokietijoje vykstančių politinių įvykių fone, ir pradėdamą įgyvendinti *nacionalsocialistinės darbininkų partijos* (*Nationalsozialistische Arbeiterpartei*). Ne veltui kalbėdamas apie tuometinę modernybės epochos, tarp jų ir Vokietijos, situaciją Heideggeris sąsiuvinuose vartoja tokius žodžius kaip „gigantiškumas“ (*Riesenhafte*) ar „titaniškumas“ (*Titanische*). Mano manymu, šie Heideggerio vartojami žodžiai nurodo ne tik machinacijos galios augimą modernybėje, bet ir tuometinės Vokietijos „techninę“ galią rengiantis Antrajam pasauliniui karui. Nors galiausiai, kaip tiksliai pasakė Jeffas Malpasas, nacionalsocializmo ideologija Heideggeriui įprasmina machinacijos galios išsipildymo simbolį: „Nacizmas pasirodo kaip techninio modernizmo išraiška, kitaip tariant, tai, ką Heideggeris vėliau įvardija *Gestell*“ (Malpas 2016: 14). Tačiau šiuose sąsiuvinuose (94 tome), priešingai nei vėlesniuose (95, 96 ir vėlesniuose tomuose), Heideggeris dar nevartoja antisemitinių atspalvį turinčių pastabų (tiesa, gana fragmentišku), nukreiptų į žydų tautą. Filosofas šiuose sąsiuvinuose dar nekalba apie žydų tautos tarptautinį susivienijimą (*internationale Verbindung*), nukreiptą į Vakarų civilizacijos „racionalizaciją“ arba „technologizaciją“. Kitaip tariant, čia nėra fiksuojami filosofo žodžiai prieš „pasaulinę žydiją“ (*Weltjudentum*). Pasak Michaelio Fagenblato, būtent žydus Heideggeris ga-

liausiai apkaltina machinacijos iškilimu ir „būties užmarštimi“ modernybės epochoje (Fagenblat 2016: 148).

Mintys apie techniką šiuose sąsiuvinuose nėra gausios, bet ji čia yra įvardijama kaip svarbiausia machinacijos galios augimo dalininkė. Techniką Heideggeris vadina žmonijos arba žemės griovėja, žmogaus pasaulyje bešakniškumo (*Entwurzelung*) skatintoja. Techniką Heideggeris priskiria prie „organizacijų“ (*Organization*), kurias temizuoja kaip opoziciją viskam, kas yra gyva: „Mes save nustatėme technikos ir organizacijų linkme (kitais tariant: mes save nustatėme machinacijai)“ (Heidegger 2014: 364). Kalbėdamas apie modernybės kultūrą bei mokslą Heideggeris taip pat pabrėžia, jog šios žmogaus gyvenimo sritys yra tapusios išskirtinai techniniais dalykais (*ibid.*: 199). Šiuose Heideggerio pasažuose irgi galime išvėlgti nuorodas į tuometinės nacistinės Vokietijos būklę, stiprėjančią nacionalsocialistinės darbininkų partijos (organizacijos) galią, kuri savo kulminaciją pasiekia Antrojo pasaulinio karo techninėje apokalipsėje. Taigi ką tik minėtuose Heideggerio pasažuose bei apskritai šiuose sąsiuvinuose išryškėja tolesnė filosofo mintijimo trajektorija, nurodanti technikos problematikos aspektą. Kita vertus, techniką sąsiuvinuose Heideggeris traktuoja ir pozityvia prasme. Technikoje filosofas išvėlgia žmogaus „dvasios“ išraiškos formą, tad jau pirmųjų *Juodųjų sąsiuvinų* paragrafuose galime fiksuoti ir technikos „gelbstinčio prado“ apmąstymo užuomazgas, kurios vėliau išplėtojamos brandžiojoje Heideggerio filosofijoje. Taigi pirmuosiuose *Juoduosiuose sąsiuvinuose* temizuojama machinacijos sampratos naujoji perspektyva atveria unikalią Heideggerio technikos filosofijos tyrimų galimybę.

Pirma, machinacijos samprata čia pristatoma kaip modernybės fenomeno kritika, antra, machinacijos samprata sąsiuvinuose pasirodo kaip svarbiausioji grandis, reprezentuojanti tranzityvinę stadiją tarp Heideggerio technikos filosofijos ištakų (1932) ir *nuostatyno* problematikos vėlyvojoje filosofijoje (1954). Tačiau, kalbėdamas apie machinacijos galios augimą, šiuose sąsiuvinuose Heideggeris dar neužsimena apie subjekto ir objekto niveliaciją, esinius kaip „išteklius“ arba beobjektės tikrovės sritį, nes tikrovė moderniajam subjektui vis dar konstituoja kaip jo valios laukui pavaldi objektyvacijos sritis.

Išvados

Kalbant apie Heideggerio technikos filosofiją, visų pirma reiktų atsižvelgti į šio mąstytojo plėtojamo projekto unikalumą. Priešingai nei Heideggerio amžininkai filosofai, kurie technikos filosofiją plėtojo atsižvelgdami į instrumentinę ar antropologinę dimensijas, vokiečių mąstytojas moderniojoje technikoje išvėlgė visos Vakarų metafizinės tradicijos išsipildymą. Čia išryškėja ir pirmoji machinacijos samprata Heideggerio technikos filosofijoje. Machinacija čia pasirodo kaip svarbiausias elementas, nulėmęs ne tik moderniosios technikos iškilimą, bet ir patį *μετά* judesio pamatą, nes machinacija konstituoja kaip pačios Būties išraiška „pirmojoje pradžioje“. Metafizinis judesys nulemia subjekto metafizinių išslaptinimo galių kaip *τέχνη* augimą pirmapradės *φύσις* atžvilgiu ir sąlygoja įvairialypes tolesnes Vakarų metafizikos modifikacijas. Galiausiai machinacijos pajėgumai įprasminami moderniojoje technikoje, kuri savo ruožtu „perima“ žmogaus kūrybines galias „kurti“ tikrovę. Moderniosios technikos jėgos lauke

žmogaus kūrybinės galios toliau skleidžiasi tik per technikos išslaptinimo kaip *nuostatyno* prizmę. Vis dėlto būtent technikoje Heideggeris išvelgia ir žmogų „gelbstintį pradą“, nes joje žmogus gali atpažinti iš machinacijos kylančios Būties pirmaprades apraiškas.

Kiek kitokią machinacijos sampratą matome Heideggerio pirmųjų *Juodųjų sąsiuvinų* rinkinyje, rašytame 1931 ir 1938 m. Priešingai nei pirmoje straipsnio dalyje aptartoje machinacijos sampratoje, sąsiuvinuose machinaciją Heideggeris susieja su

modernybės kritika. Kitaip tariant, ją pristato kaip modernybės fenomeno sinonimą, nurodantį ne tik į technikos aspektą, bet į skirtingų tikrovės horizontų objektyvacijos procesą. Machinacijos sąvoka sąsiuvinuose svarbi ir kaip moderniojo subjekto kritika, be kurios nebūtų įmanoma jokia tolesnė machinacijos galios sklaida, ir čia pateikiamoje jos sampratoje aiškėja Heideggerio sąsajos su nacionalsocializmo ideologija. Kita vertus, patį nacionalsocializmą filosofas galiausiai taip pat traktuoja kaip machinacijos sąlygojamą techninės jėgos išsipildymą.

LITERATŪRA

Fagenblat, M., 2016. „Heidegger“ and the Jews. In *Reading Heidegger's Black Notebooks 1931–1941*, ed. I. Farrin et al. Massachusetts: The MIT Press, p. 145–169.

Fried, G., 2016. The King is Dead: Martin Heidegger after the Black Notebooks. In *Reading Heidegger's Black Notebooks 1931–1941*, ed. I. Farrin et al. Massachusetts: The MIT Press, p. 45–59.

Heidegger, M., 1984 [1937/38]. *Grundfragen der Philosophie*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

Heideggeris, M., 1989 [1946]. Apie humanizmą. In *Gėrio kontūrai*, sud. B. Kuzmickas. Vertė A. Šliogeris Vilnius: Mintis, p. 224–261.

Heidegger, M., 1989 [1936/38]. *Beiträge zur Philosophie: vom Ereignis*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

Heideggeris, M., 1992 [1936/46]. Metafizikos įveika. In Heideggeris, M. *Rinktiniai raštai*. Vertė A. Šliogeris Vilnius: Mintis, p. 266–291.

Heidegger, M., 2014 [1931/38]. *Überlegungen II–VI: (Schwarze Hefie 1931–1938)*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

Hunning, A., 1998 [1989]. Inžinieriaus kūryba. In *Technikos filosofijos įvadas*, sud. J. Mureika. Vilnius: Alma littera.

Malpas, J., 2016. On the Philosophical Reading of Heidegger: Situating the Black Notebooks. In *Reading Heidegger's Black Notebooks 1931–1941*, ed. I. Farrin et al. Massachusetts: The MIT Press, p. 3–23.

Mickevičius, N, T., 2016. Heideggerio technikos sampratos užuomazgos ankstyvosiose senovės graikų interpretacijose. *Problemos* 90: 57–63.

Steiner, G., 1995. *Heideggeris*. Vilnius: Aidai.

Šerpytytė, R., 2007. *Nihilizmas ir Vakarų filosofija*. Vilniaus: Vilniaus universiteto leidykla.

Vattimo, G., 1993. *The Adventure of Difference: Philosophy after Nietzsche and Heidegger*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Vallega-Neu, D., 2003. *Heidegger's Contributions to Philosophy: An Introduction*. Indiana: Indiana University Press.

Vyčinas, V., 2007. Didybė ir filosofija: Vakarų minties tyrimas. In *Raštai II*, sud. A. Sverdiolas. Vilnius: Mintis.

Vyčinas, V., 1977. Heideggerio kultūrinė reikšmė. Prieiga internetu: http://www.aidai.eu/index.php?view=article&catid=170%3A197705&id=2076%3Afi&option=com_content&Itemid=198 [žiūrėta 2017 m. spalio 16 d.].

DUAL CONCEPTION OF MACHINATION IN HEIDEGGER'S PHILOSOPHY OF TECHNOLOGY

Tadas Čapanauskas

Abstract. The article deals with the dual machination conception in Martin Heidegger's philosophy of technology. First conception is related to the destruction of Western metaphysics (*Destruktion*) and its culmination reflected in the realm of modern technology. But first of all, Heidegger presents machination as opening sway of being in the first beginning (*ersten Anfang*). Machination causes the foundation of μετά motion, which is showing to the constant aspiration of the transcendence and "technical" opening of beings, but the "capacity" of machination still lies implicitly in Greek metaphysics. Explicitly machination appears only in the realm of modern technology. Slightly different understanding of machination we can find in Heidegger's *Black Notebooks* (*Schwarze Hefte*), written between the year 1931 to 1938. In those notebooks, philosopher represents the whole modern era as machination. So the article aims to highlight the connection of these two Heideggerian conceptions that refers to the growth of machination power (*Macht*) over reality.

Keywords: *Machenschaft*, machination, technology, establishment, *Gestell*, power

Iteikta 2017.02.13

Priimta 2017.06.12